

УДК 811.111'42

СУЧАСНІ ЛІНГВІСТИЧНІ ТЛУМАЧЕННЯ КОНТРАСТУ ЯК ЗМІСТОВОЇ КАТЕГОРІЇ ТЕКСТУ

Гриня Н. О.

Львівський національний університет імені Івана Франка

Стаття присвячена проблемі контрасту та його тлумаченню сучасними лінгвістами. Проаналізовано дефініції контрасту в лексикографічних джерелах. На матеріалі праць вітчизняних та іноземних лінгвістів простежено історію дослідження контрасту як змістової категорії тексту.

Ключові слова: контраст, текст, категорія тексту, протилежність, композиційна організація художнього тексту.

Гриня Н. А. Современное лингвистическое толкование контраста как смысловой категории текста. Статья посвящена проблеме контраста и его толкованию современными лингвистами. Проанализированы дефиниции контраста в лексикографических источниках. На материале трудов отечественных и иностранных лингвистов прослежена история исследования контраста как смысловой категории текста.

Ключевые слова: контраст, текст, категория текста, противоположность, композиционная организация текста.

Гриня Н. О. Modern linguistic interpretation of contrast as a content category of a text. The article deals with the problem of contrast and its interpretation by modern linguists. The definitions of contrast in various lexicographic sources have been analyzed. The history of the study of contrast as a content category of a text is considered on the works of domestic and foreign linguists.

Key words: contrast, text, category of text, contradiction, compositional framework of the text.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Натепер зацікавленість лінгвістів становлять текстотвірні потенції принципів людського мислення, їхня роль у структурно-семантичній організації тексту й участь у відображенні в тексті палітри конфліктів і упереджень, імплікованих у різних опозиціях, трансльованих через контраст. Саме він пронизує всі рівні тексту і як базовий принцип організовує його формально-смыслову структуру.

Найчастіше протиставлення, протилежність реалізуються як композиційний прийом контрасту, тому у процесі аналізу прозового тексту він має відмінний характер, по-різному виявляється на змістовому і структурному рівнях.

Метою статті є опис лінгвістичних тлумачень контрасту в лексикографічних джерелах і дослідження контрасту як змістової категорії тексту.

Завдання статті – дослідити лінгвістичні тлумачення контрасту в лексикографічних джерелах і з'ясувати роль контрасту як змістової категорії тексту. Розв'язання поставлених завдань потребує огляду праць вітчизняних та іноземних науковців у лінгвістиці й аналізу лексикографічних джерел. З огляду на численні підходи до трактування контрасту ця лінгвальна категорія досі залишається складним і багатоаспектним об'єктом дослідження з багатоманітністю концепцій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поняття контрасту в лінгвістиці – це «чітко визна-

чене протиставлення між кимось або чимось» [40, 263]. Протиставлення можна визначити внаслідок порівняльної характеристики об'єктів, спостерігаючи, з одного боку, їхню подібність, принаймні за одною спільною ознакою, а з іншого – відмінність, тобто коли ознаки, властиві одному об'єкту, відсутні в іншому.

Лінгвісти, які вивчають проблему контрасту, схиляються до думки про його двопланову структуру. Так, за В. В. Одинцовим, контраст – «стилістичний принцип розгортання мови, що полягає в динамічному протиставленні двох змістово-логічних і структурно-стилістичних планів викладу» [15, 115]. М. Ріффатер вважає, що «стилістична значимість контрасту прихована у зв'язках між двома елементами, які зіштовхуються» [33, 87]. В. М. Аврасін, у свою чергу, стверджує, що контраст – «це щось двополосне між *a* і *b*, причому *a* необов'язково має представляти еталон, його вихідну точку» [1, 112].

У сучасних дослідженнях [18; 19] контраст вважається однією з основних ознак композиційної організації художнього тексту. Водночас Г. В. Андреева підкреслює багатоаспектний характер поняття контрасту, що актуалізує в художньому прозовому тексті категорію протилежності. Дослідниця стверджує, що «контраст передбачає суб'єктивне перетворення об'єктивних суперечностей реальної дійсності. Відображення реальності в думці людини відбувається невпинно, у вічному процесі, розвитку й зіткненні із суперечностями» [3, 14]. Такої ж думки дотримується П. А. Флоренський, зауважуючи, «що розум пізнає, містить основну суперечність двох властивих йому тенденцій: «зупинка й рух», «конечність і нескінченність»,

«закон тотожності й суперечності» [22, 56]. Виходячи із цих тенденцій, можемо констатувати, що будь-яка дія розуму є антонімічна, тобто контрастна, в якій істинна реальність сприймається досвідом.

Оригінальною є також точка зору Й. А. Стерніна, який говорить про двополосну природу контрасту, опираючись на наявність у слові відкритих і закритих семантичних ознак: відкриті семантичні ознаки, на думку вченого, не припускають антонімічних семних конкретизаторів, які утворюють завжди відкритий ряд; закриті ознаки припускають «засівання» семних конкретизаторів, що обмежують семантичну ознаку [20, 24]. Якщо ми відбираємо семні конкретизатори, скажімо, за вагою: *heavy* ↔ *light*, або за довжиною, міцністю: *long* ↔ *short*, *strong* ↔ *weak*, то це будуть закриті семантичні ознаки. Семних конкретизаторів може бути більше ніж два, наприклад: *teenager*, *young*, *adult*, *elder*, *old* тощо, однак семантична ознака при цьому залишається закритою, оскільки містить два антонімічних полюси: *young* ↔ *old*. Відтак двочленна лексико-фразеологічна або синтаксична структура контрасту є «органічною й діалектичною єдністю, оскільки в окремому вираженні її частини не дають необхідного смислового та естетичного ефекту» [5, 103].

Виклад основного матеріалу дослідження.

Аналіз дефініцій контрасту в лексикографічних джерелах указує на полісемантичний характер терміна, етимологія якого відбиває його інваріантну рису: *contrast*: [(n): via French from Italian, from *contrastare* (vb), from Latin *contra*-against + *stare* to stand]; [French *contraster*, from Italian *contrastare*, from Medieval Latin *contr* *st* re: Latin *contr* -, *contra*- + Latin *st* re, to stand; see *st* - in Indo-European roots] → [46], у тлумаченні якого домінує узагальнена інваріантна ознака, «різка протилежність або відмінність у чомусь». Для повноти уявлення подаємо низку тлумачень контрасту з розмаїтих джерел:

– термінологічна енциклопедія «Сучасна лінгвістика» за редакцією О. О. Селіванової витлумачує *контраст* як композиційно-стилістичний принцип розгортання мовлення, як динамічне протиставлення двох змістово-логічних планів оповіді [42, 256];

– новий тлумачний словотвірний словник за редакцією Т. Ф. Єфремової трактує *контраст* як 1) різко виражену протилежність; 2) різку відмінність у яскравості або кольорі предметів (у живописі й фотографії) [39];

– словник лінгвістичних термінів за редакцією О. С. Ахманової описує *контраст* розлогіше (англ. *contrast*), а саме: 1) взаємне протиставлення синтагматично зіставних одиниць; 2) (протиставлення) фігура мови, яка складається з антонімічності лексико-фразеологічних, фонетичних і граматичних одиниць, що виражають контрастне сприйняття дійсності [37, 207];

– тлумачний словник за редакцією Д. Н. Ушакова подає *контраст* (фр. *contraste*) як протилежність у будь-якому вияві: *контраст* високого й низького, контраст кольорів, асоціація контрасту тощо [44, 238];

– стилістичний енциклопедичний словник розглядає контраст як «одну з двох взаємопов'язаних

загальних закономірностей уживання стилістично значущих одиниць, що полягає в розбіжності (контрасті) стилістичних забарвлень слів (або більшості слів) у висловленні» [43, 483];

– великий енциклопедичний словник за редакцією А. М. Прохорова зараховує контраст до явищ психологічного рівня та способів впливу на сприйняття людини, визначаючи його як композиційно-стилістичний принцип розгортання мови й різко виражену протилежність [38, 630].

Заслужують також на увагу дефініції поняття *контраст* в авторитетних зарубіжних лексикографічних джерелах:

– словник “The American Heritage Dictionary of the English Language” трактує поняття **contrast** (n) так: 1) відмінності, які порівнюються: – *siblings who contrast sharply in interests and abilities; a color that contrasted clearly with the dark background*; 2) (лінгв.) чітке виокремлення різниці в значеннях: *Voiced and voiceless stops contrast in English but not in Cree*; 3) відмінність, особливо сильна протилежність між предметами або об'єктами, які порівнюються: *the contrast between Northern and Southern speech patterns. There is a sharp contrast between his earlier and later works* [47];

– Collins English Dictionary описує контраст як явища, коли два різні, але пов'язані між собою предмети порівнюються для того, щоб сильніше показати їх протилежність [45].

У лінгвістиці є чимало визначень поняття «контраст», які заслуговують на увагу: «контраст – виражена протилежність у будь-якому зв'язку» [3, 7]; «контраст – це взаємне протиставлення синтагматично зіставлених одиниць» [37, 207]. Утім у контексті нашого дослідження вважаємо, що контраст – фігура мови, яка сформувалася через антонімію лексико-фразеологічних, фонетичних і граматичних одиниць, що втілили контрастне сприйняття автором дійсності.

Відтак, опираючись на теоретичні міркування й лексикографічні визначення поняття *контраст*, стверджуємо, що двоїстість є обов'язковою умовою його існування незалежно від того, чи елементами контрасту є слова, словосполучення, речення. Адже контраст як виражальне протиставлення реалізується саме через протилежність ознак, де в порівняно завершеному висловленні автор-письменник здійснює безпосередній художній вплив на потенційного читача.

Останні десятиліття характеризуються зацікавленістю лінгвістів, що зростає, до мови художньої літератури, особливо з погляду її змістового наповнення, функціональних засобів і прагматичного потенціалу. Під змістом розуміємо відношення світу персонажів до світу читача (реальної дійсності), що становить концептуальний бік літературного твору і властиве йому тією самою мірою, якою він наділений власним текстом [41, 238]. Важливою рисою розвитку мовознавчих студій у цьому напрямі є те, що мовні й мовленнєві закономірності побудови естетично змістового тексту розглядаються в мовному та позамовному, соціокультурному контекстах. «Використання мови для передачі змісту, правильне

розпізнавання смислу повідомлення, оптимальний вибір мовної форми залежно від мети й умов спілкування – усі ці питання й нині перебувають у центрі уваги лінгвістів» [41, 6].

Коли ж ідеться про змістове наповнення тексту (його смисловий потенціал), то варто згадати В. М. Жирмунського, на думку якого, художній твір відрізняється від нехудожнього своєю поетикою (описом змістової форми). Поетика є об'єднувальною ланкою філології та її складових – літературознавства й мовознавства: в основі її системи лежить класифікація підпорядкованих художньому завданню фактів мови, котра здійснюється з позицій лінгвістики. Можемо констатувати, що лінгвістика «розглядає факти загальної лінгвістики у спеціальному художньому застосуванні» [10, 31]. Відтак відмінною рисою художньої мови є її художня дієвість, яка покликана втілювати естетично значиме, емоційно впливаюче відображення дійсності. На відміну від традиційного підходу до вивчення художнього тексту, за яким художня сутність як цілісна система зумовлена її складовими вторинної номінації, під час вивчення дискурсних аспектів художніх текстів сутність елемента художнього мовлення визначається функційно-смисловими властивостями художнього дискурсу як цілісного (відкритого, динамічного) утворення, в нетрях якого зароджується, дозріває й гартується художнє слово, піддається художньо-естетичному ограновуванню [27].

Студії змісту тексту, його структури на рубежі ХХ–ХХІ ст. визначає, на думку Н. С. Болотнової, інтеграція суміжних галузей знання в рамках антропоцентричного, соціолінгвістичного, когнітивного, психолінгвістичного, лінгвокультурологічного напрямів, які об'єднує «зацікавленість до мовної особистості й соціуму, що виявляють себе в текстовій діяльності» [6, 228]. Комунікативний і когнітивний напрями під час аналізу структури тексту взаємопов'язані, що відбито в напрацюванні проблем смислової інтерпретації та концептуального ранжування художнього тексту, структуру якого не можна вивчати у відриві від його семантики й прагматики [26, 122–136; 28, 111–137].

На думку Л. Г. Бабенко, у виокремленні структурних рівнів художнього тексту «виявляється розбіжність, що зумовлено об'єктивно, а саме складністю художнього тексту як об'єкта аналізу, і суб'єктивно – вихідною науковою позицією дослідника». Найпопулярнішим (у лінгвістичному аспекті) порівневим уявленням художнього тексту Л. Г. Бабенко називає «традиційно орієнтоване на мовну стратифікацію з відповідним виокремленням у тексті фонетичного, морфологічного, лексичного й синтаксичного рівнів», особливо наголошуючи на текстовій значимості лексичного рівня як найбільш пов'язаного з ідейно-тематичним змістом тексту [2, 7; 4, 36; 6, 20; 21, 30]. У літературознавстві виокремлюють рівні персонажів, фабули, ідейного змісту [23, 175–185, 233; 35; 36]. У деяких концепціях, які мають культурознавчий характер, диференціюються культурний, естетичний, духовний і мовний макрокомпоненти в структурі художнього тексту [4; 23, 257–258].

Комунікативно-діяльнісний підхід до тексту описується на такі положення: 1) «за кожним текстом стоїть мовна особистість, яка володіє системою мови» [11, 27], тобто його автор, творча індивідуальність, «особистість пишучого» [7, 181]; 2) кожен текст перевернений у соціум, орієнтований на адресата, реципієнта [4, 39; 24, 226], тобто володіє дискурсним потенціалом. Окрім цього, «в ліричному тексті зазвичай є внутрішній адресат» [16, 209]. Як зауважує Н. С. Болотнова, «і в світомоделюванні автора, і в інтерпретації цього процесу читачем відзначається діалектика об'єктивного й суб'єктивного, загального та окремого» [6, 21]. Адже за кожним текстом стоять система мови, дійсність, мовні особистості адресанта й адресата [29, 81–98; 31, 191–205].

При такому підході виділяються динамічні текстові одиниці, що мають мовну та позамовну сутність, які розрізняються функційно й комунікативно, що доказово продемонструвала в серії монографічних праць Н. С. Болотнова, яка розмежовує два основних рівні художнього тексту – інформаційно-смисловий і прагматичний, а також виокремлює їхні складові підрівні, види текстових одиниць кожного рівня та співвідносні із цими одиницями одиниці мовлення й тексту [6, 20]. Існує взаємозв'язок усіх рівнів і підрівнів тексту: прагматичний рівень базується на інформативно-смисловому, їхні одиниці ієрархічно корелюють між собою й у процесі пізнавально-естетичної діяльності адресата [30]. Змістова організація художнього тексту зумовлена сполученістю засобів лексичного, морфологічного, синтаксичного рівнів із вираженням тематичних особливостей художнього тексту. При цьому його естетичний ефект створюється завдяки гармонії форми і змісту при участі мовних засобів усіх рівнів [6, 247].

Складна й розмаїта система художніх засобів на всіх згадуваних рівнях, яка є й безпосереднім відображенням пізнання людиною світу через кореляцію протилежностей, дає змогу говорити про поетику контрасту. Установлено, що вивчення «стилістичних рис використання окремого художнього прийому у творі» [13, 8] здійснюється в рамках аналізу художнього прозового тексту з позицій лінгвопрагматики, яка передбачає рівночасне вивчення мовної й змістової сторін тексту [12, 109], що релевантно для дослідження контрасту як маркера індивідуально-авторського світорозуміння.

На принцип образного контрасту в художньому дискурсі поширюється також типова для контрасту єдність логічного та образно-пластичного принципів: він «відіграє упорядкувальну роль, організуючи елементи тексту, надаючи побудові логічно чіткої форми» [17, 70].

Для лінгвопрагматики, предметом якої є сукупність використаних у художньому тексті мовних засобів, через які автор забезпечує естетичний вплив на читача, вивчення контрасту як змістової категорії є вельми важливим, бо художній текст як в особливий спосіб організована мова має «не тільки свій список слів, а й і свою систему синонімів та антонімів» [14, 92]. Антоніми належать до складної й розмаїтої системи художніх засобів, які втілюють контрастне сприйняття письменником дійсності [8, 10].

Аналіз художнього прозового тексту на мета-семіотичному рівні передбачає ретельний аналіз творчості письменника, специфіки його художнього мовомислення, образної системи та ідейного задуму, а також літературного напрямку, тобто інформації історико-філологічного характеру, яку І. В. Гюббенет називає «вертикальним контекстом твору, автора або всього літературного напрямку» [9, 7]. Іншими термінами можна говорити про епістемологію художнього тексту, яка, «як і сам текст, має N-вимірив, бо в кінцевому підсумку все заглиблюється в нетрі мови, яка закріплює структури свідомості, зате безкінечна у своїх пізнавальних інстанціях» [25, 40]. Порівневий аналіз художніх прозових текстів як складно організованої семантичної єдності уможливорює моделювання надтекстового семантичного простору, який відображає контрастний характер художнього світобачення й прийняття світу слів [32; 34].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, семантичне поле протилежності включає базові номінації супротивних лексем і їхні можливі оказіональні вербалізації, які реалізують класифікаційні зв'язки лексем, виокремлених у художніх текстах, і які експлікують контрастний характер індивідуально-авторського світобачення. Відтак контраст у таких випадках слугує змістовою категорією тексту й розглядається з позицій лінгвопрагматики як феномен внутрішньо/міжтекстової багатопланової дієвості, скерований на творення емоційно-естетичного впливу на потенційного читача в англійськомовному художньому тексті. Словом, контраст є важливим засобом інтерпретативного компонента семантичного простору сучасного англійськомовного художнього прозового тексту і слугує провідником у процесі змістової організації об'єктивної дійсності. Проте феномен контрасту не є однозначним для сучасного мовознавства й потребує подальшого дослідження.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аврасин В. М. Контраст в тексте : сущность и основы типологии / В. М. Аврасин // Структура языкового сознания : сб. ст. – М. : Наука, 1990. – 138 с.
2. Адмони В. Г. Структура грамматического значения и его статус в системе языка / В. Г. Адмони // Структура предложения и словосочетания в индоевропейских языках / отв. ред. В. Г. Адмони. – Л. : Наука, 1979. – 405 с.
3. Андреева Г. В. Языковое выражение контраста и его стилистические функции в художественной прозе (на материале английского языка) : дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.04 / Г. В. Андреева. – Л., 1984. – 214 с.
4. Бабенко Л. Г. Лингвистический анализ художественного текста / Л. Г. Бабенко, И. Е. Васильев, Ю. В. Казарин. – Екатеринбург : Изд-во Уральского ун-та, 2000. – 534 с.
5. Белодед И. К. Символика контраста в поэтическом языке А. Ахматовой / И. К. Белодед // Поэтика и стилистика русской литературы. – Л. : Наука, 1971. – С. 103.
6. Болотнова Н. С. Коммуникативная стилистика текста : [словарь-тезаурус] / Н. С. Болотнова. – М. : Флинта : Наука, 2009. – 384 с.
7. Винокур Г. О. Об изучении языка литературных произведений / Г. О. Винокур // Русская словесность. От теории словесности к структуре текста : [антология] / под ред. проф. В. П. Нерознака. – М. : Academia, 1997. – 237 с.
8. Гудкова Я. А. Антонимия в первичном и вторичном поэтическом тексте (на материале произведений Дж. Г. Байрона «Дон Жуан» и А. С. Пушкина «Евгений Онегин» и их поэтических переводов) : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.19 «Теория языка» ; 10.02.04 «Германские языки» / Я. А. Гудкова. – Ростов-на-Дону, 2010. – 25 с.
9. Гюббенет И. В. Основы филологической интерпретации литературно-художественного текста / И. В. Гюббенет. – М. : Изд-во МГУ, 1991. – 204 с.
10. Жирмунский В. М. Избранные труды. Теория литературы. Поэтика. Стилистика / В. М. Жирмунский. – Л. : Наука, 1977. – 475 с.
11. Караулов Ю. Н. Русский язык и языковая личность / Ю. Н. Караулов. – 7-е изд. – М. : Изд-во ЛКИ, 2010. – 264 с.
12. Липгарт А. А. Методы лингвопоэтического исследования / А. А. Липгарт. – М. : Московский лицей, 1997. – 220 с.
13. Липгарт А. А. Основы лингвопоэтики / А. А. Липгарт. – 2-е изд., стереотип. – М. : КомКнига, 2006. – 168 с.
14. Лотман Ю. М. Анализ поэтического текста / Ю. М. Лотман // Лотман Ю. М. О поэтах и поэзии / Ю. М. Лотман. – СПб. : Искусство-СПб, 1999. – 897 с.
15. Одинцов В. В. Стилистика текста / В. В. Одинцов. – 2-е изд, стереотип. – М. : УРСС, 2004. – 262 с.
16. Падучева Е. В. Семантические исследования : Семантика времени и вида в русском языке. Семантика нарратива / Е. В. Падучева. – М. : Школа «Языки русской культуры», 1996. – 464 с.
17. Постоловская Н. А. Использование контраста в авторских отступлениях в романах Тортона Уайлдера / Н. А. Постоловская // Интерпретация художественного текста в языковом вузе : сб. науч. тр. – Л., 1981. – С. 70–81.
18. Седых Э. В. Контраст в поэзии как один из типов выдвижения (на примере циклов стихотворений «Песни Неведения» и «Песни Познания» У. Блейка) : дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.04 / Э. В. Седых. – СПб., 1997. – 18 с.
19. Станиславская С. А. Контраст как принцип организации поэтического текста (на материале ранней поэзии А. Ахматовой и Н. Гумилева) : дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.01 / С. А. Станиславская. – Саратов, 2001. – 195 с.
20. Стернин И. А. Лексическое значение слова в речи / И. А. Стернин. – Воронеж : ВГУ, 1985. – 170 с.
21. Сулименко Н. Е. Текст и аспекты его лексического анализа / Н. Е. Сулименко. – СПб. : Изд-во Политехн. ун-та, 2007. – 212 с.
22. Флоренский П. А. У водоразделов мысли / П. А. Флоренский. – М. : Правда, 1990. – Т. 2. – 1990. – 447 с.
23. Хализев В. Е. Теория литературы / В. Е. Хализев. – 4-е изд., испр. и доп. – М. : Высшая школа, 2005. – 405 с.

24. Шаховский В. И. Лингвистическая теория эмоций : [монография] / В. И. Шаховский. – М. : Гнозис, 2008. – 416 с.
25. Штайн К. Э. Русская метапоэтика : [учебный словарь] / К. Э. Штайн, Д. И. Петренко. – Ставрополь : Изд-во СГУ, 2006. – 601 с.
26. Bierwisch M. Formal and Lexical Semantics // Proc. of the XIIIth International Congress of Linguistics. – Tokyo, 1983. – P. 122–136.
27. Chatman S. Story and Discourse. Narrative Structure in Fiction and Film / S. Chatman. – Ithaca : Cornell UP, 1978. – 262 p.
28. Fillmore Ch. Frame Semantics / Ch. Fillmore // Linguistics in the Morning Calm. The Linguistic Society of Korea (ed.). – Seoul, 1982. – P. 111–137.
29. Fokkema D. W. The semantic and syntactic organization of postmodernist text / D. W. Fokkema // Approaching postmodernism. Papers presented at a workshop on postmodernism, 1984, Univ. of Utrecht. – Amsterdam : John Benjamins Publishing Company, 1986. – P. 81–98.
30. Iser W. The Act of Reading: A Theory of Aesthetic Response / W. Iser. – Baltimore ; L. : John Hopkins UP, 1978. – 239 p.
31. Jackson T. E. Literary Interpretation and Cognitive Literary Studies / T. E. Jackson // Poetics Today. – 2003. – Vol. 24. – № 2. – P. 191–205.
32. Modern Literary Theory: A Reader // 4th Edition, Ed. by P. Rice & P. Waugh. – L. : Arnold; N. Y. : Co-published in the USA by Oxford University Press, 2001. – 492 p.
33. Riffaterre M. Text Production / M. Riffaterre. – Columbia : Columbia University Press, 1983. – 341 p.
34. Short M. Understanding texts: point of view / M. Short // Language and understanding. Research Centre for English and Applied Linguistics University of Cambridge. – Oxford : OUP, 1995. – 208 p.
35. Toolan M. J. Narrative: A Critical Linguistic Introduction / M. J. Toolan. – L., & N.Y. : Routledge, 1988. – 282 p.
36. What is Narratology? Questions and Answers Regarding the Status of a Theory // Ed. by Kindt T., Muller H-H. – Berlin & N.Y. : Walter de Gruyter, 2003. – 364 p.
37. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов / О. С. Ахманова. – 3-е изд., стереотип. – М. : КомКнига, 2005. – 579 с.
38. Большой энциклопедический словарь / гл. ред. А. М. Прохоров. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. ; СПб., 2000.
39. Ефремова Т. Ф. Новый толково-словообразовательный словарь русского языка. – М. : Дрофа, Русский язык, 2000.
40. Кондаков Н. И. Логический словарь-справочник / Н. И. Кондаков. – М. : Наука, 1975. – 594 с.
41. Поэтика : [словарь актуальных терминов и понятий] / гл. науч. ред. Н. Д. Тамарченко. – М. : Изд-во Кулагиной ; Intrada, 2008. – 358 с.
42. Селіванова О. Сучасна лінгвістика : [термінологічна енциклопедія] / О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2006. – 716 с.
43. Стилистический энциклопедический словарь русского языка / под ред. М. Н. Кожинной. – М. : Флинта : Наука, 2003. – 696 с.
44. Ушаков Д. Н. Большой толковый словарь современного русского языка / Д. Н. Ушаков. – М. : Альта Принт, 2009. – 358 с.
45. Collins English Dictionary – Complete & Unabridged 10th Edition 2009 © William Collins Sons & Co. Ltd. 1979, 1986 © Harper Collins Publishers, 2009 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.collinsdictionary.com/dictionary/english>.
46. Online Etymology Dictionary, © 2010 Douglas Harper [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.etymonline.com/>.
47. The American Heritage Dictionary of the English Language. – Fourth ed.; updated in 2009; published by Houghton Mifflin Company [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://wn.com/the_american_heritage_dictionary_of_the_english_language.